

**ХУУЛЬ ЗҮЙН БАЙНГЫН ХОРООНЫ
ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛИЙН АГУУЛГА
2024 оны 04 дүгээр сарын 02-ны өдөр, Мягмар гараг**

<i>Хуралдааны тэмдэглэлийн агуулга</i>	
<i>Хуралдааны товч тэмдэглэл:</i>	1-3
<i>Хуралдааны дэлгэрэнгүй тэмдэглэл:</i>	4-16
<hr/>	
<i>1.Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл /УИХ-ын гишүүн С.Одонтуяа нарын 19 гишүүн 2023.12.08-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/</i>	4-12
<i>2.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай/</i>	12-16
<i>3.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах тухай/</i>	16-17

**Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны хаврын ээлжит чуулганы
Хууль зүйн байнгын хорооны 04 дүгээр сарын 02-ны өдөр
/Мягмар гараг/-ийн хуралдааны товч тэмдэглэл**

Хууль зүйн байнгын хорооны дарга Д.Цогтбаатар ирц, хэлэлцэх асуудлын дарааллыг танилцуулж, хуралдааныг даргалав.

Хуралдаанд ирвэл зохих 19 гишүүнээс 10 гишүүн хүрэлцэн ирж, 52.6 хувийн ирцтэйгээр хуралдаан 15 цаг 00 минутад Төрийн ордны “Жанжин Д.Сүхбаатар” танхимд эхлэв.

Томилолттой: Ш.Адьяа, С.Бямбацогт, Б.Пүрэвдорж;
Чөлөөтэй: Н.Алтанхуяг, Э.Бат-Амгалан, Л.Мөнхбаатар;
Эмнэлгийн чөлөөтэй: Ш.Раднаасэд;
Тасалсан: Ц.Сэргэлэн.

Нэг.Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл /УИХ-ын гишүүн С.Одонтуяа нарын 19 гишүүн 2023.12.08-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх/

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Монгол Улсын Цагаатгах ажлыг удирдан зохион байгуулах улсын комиссын нарийн бичгийн дарга Г.Төгөлдөр оролцов.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Зөвлөхүүдийн албаны зөвлөх Г.Анар-Эрдэнэ, мөн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Хууль зүйн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Г.Золжаргал, референт Б.Галсанбат, мөн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн Д.Дөлгөөн нар байлцав.

Төслийн үзэл баримтлалын талаарх илтгэлийг хууль санаачлагч, Улсын Их Хурлын гишүүн С.Одонтуяа танилцуулав.

Илтгэлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг, Ц.Сандаг-Очир, Д.Цогтбаатар нарын тавьсан асуултад хууль санаачлагч, Улсын Их Хурлын гишүүн С.Одонтуяа, Монгол Улсын Цагаатгах ажлыг удирдан зохион байгуулах улсын комиссын нарийн бичгийн дарга Г.Төгөлдөр нар хариулж, тайлбар хийв.

Улсын Их Хурлын гишүүн Д.Цогтбаатар үг хэлэв.

Д.Цогтбаатар: Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалыг

дэмжиж, чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар оруулж хэлэлцүүлэх нь зүйтэй гэсэн саналыг дэмжье гэсэн санал хураалт явуулья.

Зөвшөөрсөн: 7
Татгалзсан: 3
Бүгд: 10
70.0 хувийн саналаар дэмжигдлээ.

Байнгын хорооноос гарах санал, дүгнэлтийг Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанд танилцуулахаар тогтов.

Уг асуудлыг 15 цаг 34 минутад хэлэлцэж дуусав.

Хоёр.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай/

Хэлэлцэж буй асуудалтай холбогдуулан Авлигатай тэмцэх газрын Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн дарга Т.Энхболд, мөн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн Ц.Баасандэлгэр, Мэдүүлгийн бүрдүүлэлт, дүн шинжилгээний албаны дарга Б.Баярсайхан нар оролцов.

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Хууль зүйн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Г.Золжаргал, референт Б.Галсанбат, мөн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн Д.Дөлгөөн нар байлцав.

Байнгын хорооны дарга Д.Цогтбаатар тогтоолын төслийн талаар танилцуулав.

Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Амартүвшин, Ц.Мөнх-Оргил, Д.Цогтбаатар нарын тавьсан асуултад Авлигатай тэмцэх газрын Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн дарга Т.Энхболд, мөн хэлтсийн Мэдүүлгийн бүрдүүлэлт, дүн шинжилгээний албаны дарга Б.Баярсайхан нар хариулж, тайлбар хийв.

Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнх-Оргил, Д.Цогтбаатар нар үг хэлэв.

Д.Цогтбаатар: “Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг батлах санал хураалт явуулья.

Зөвшөөрсөн: 6
Татгалзсан: 4
Бүгд: 10
60.0 хувийн саналаар Байнгын хорооны тогтоол батлагдлаа.

Уг асуудлыг 15 цаг 52 минутад хэлэлцэж дуусав.

Гурав.Байнгын хорооны тогтоолын төсөл /Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах тухай/

Хуралдаанд Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Хууль, эрх зүйн газрын Байнгын хорооны асуудал хариуцсан хэлтсийн Хууль зүйн байнгын хороо хариуцсан ахлах зөвлөх Г.Золжаргал, референт Б.Галсанбат, мөн хэлтсийн ахлах мэргэжилтэн Д.Дөлгөөн нар байлцав.

Байнгын хорооны дарга Д.Цогтбаатар тогтоолын төслийн талаар танилцуулав.

Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын гишүүдээс асуулт, санал гараагүй болно.

Д.Цогтбаатар: “Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг батлах санал хураалт явуулья.

Зөвшөөрсөн: 6

Татгалзсан: 4

Бүгд: 10

60.0 хувийн саналаар Байнгын хорооны тогтоол батлагдлаа.

Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Амартүвшинийг ажлын хэсгийн ахлагчаар томилов.

Уг асуудлыг 15 цаг 56 минутад хэлэлцэж дуусав.

Байнгын хорооны хуралдаанаар 3 асуудал хэлэлцэв.

Хуралдаан 56 минут үргэлжилж, 19 гишүүнээс 11 гишүүн хүрэлцэн ирж, 57.9 хувийн ирцтэйгээр 15 цаг 56 минутад өндөрлөв.

Тэмдэглэлтэй танилцсан:

ХУУЛЬ ЗҮЙН БАЙНГЫН ХОРООНЫ
ДАРГА

Д.ЦОГТБААТАР

Тэмдэглэл хөтөлсөн:

ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛ
ХӨТЛӨХ АЛБАНЫ
ШИНЖЭЭЧ

Д.ОТГОНДЭЛГЭР

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРАЛ

2024 оны 04 дүгээр сарын 02-ны өдөр,
Мягмар гараг
Төрийн ордон “Жанжин Д.Сүхбаатар”
танхим
15 цаг 00 минут.

ХУУЛЬ ЗҮЙН БАЙНГЫН ХОРООНЫ ХУРАЛДААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ

Д.Цогтбаатар: Байнгын хорооны гишүүдийнхээ энэ өдрийн амрыг эрэн мэндчилье.

Байнгын хорооны гишүүдийн олонх хүрэлцэн ирсэн тул Хууль зүйн байнгын хорооны 2024 оны 4 дүгээр сарын 2-ны өдрийн хуралдаан нээснийг мэдэгдье.

Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 11.6-д заасны дагуу хуралдааны ирцийг танилцуулъя.

Дамдины Цогтбаатар, Ганибалын Амартүвшин гишүүн ирсэн байна, Борхүүгийн Дэлгэрсайхан гишүүн ирсэн байгаа, Цэндийн Мөнх-Оргил гишүүн ирсэн байна, Цэрэнжамцын Мөнхцэцэг гишүүн ирсэн байна, Цэндийн Сандаг-Очир гишүүн ирсэн байгаа, Жамъянхорлоогийн Сүхбаатар гишүүн ирсэн байна, Ням-Осорын Учрал гишүүн ирсэн байна, Баттөмөрийн Энхбаяр гишүүн ирсэн байна, Бямбасүрэнгийн Энх-Амгалан гишүүн ирснээр ирц 52.6 хувийн ирцтэйгээр ирц бүрдсэн байна. Байнгын хорооны хуралдааны ирцийг танилцуулж дууслаа.

Байнгын хорооны хуралдаанаар хэлэлцэх асуудлыг танилцуулъя. Гурван асуудал хэлэлцэхээр байгаа.

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Улсын Их

Хурлын гишүүн Одонтуяа нарын 19 гишүүн, 2023 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдөр өргөн мэдүүлсэн, хэлэлцэх эсэх асуудлыг хэлэлцэнэ.

Хоёрдугаар асуудал. Байнгын хорооны тогтоолын төсөл “Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай”

Гуравдугаар асуудал. Байнгын хорооны тогтоолын төсөл, “Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах тухай”

Хэлэлцэх асуудлаар саналтай гишүүд байна уу? Алга байна. Хэлэлцэх асуудалдаа оръё.

Нэгдүгээр асуудал. Одонтуяа нарын 19 гишүүн 23 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэх эсэх хэлэлцүүлгийг явуулъя.

Төсөл санаачлагчийн илтгэлийг Улсын Их Хурлын гишүүн Одонтуяа танилцуулна. Одонтуяа гишүүний микрофоныг өгье.

С.Одонтуяа: Та бүхэнд энэ өдрийн мэнд хүргэе. Тэгэхээр 1998 онд Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх нөхөн олговор олгох тухай хуулийг анх баталж байсан Улсын Их Хурлаар. 2018 онд энэ хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулаад улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдээд шоронд ял эдэлж байсан хүмүүст 40 сая, цаазаар авхуулсан хүмүүст 80 саяыг нь нөхөх олговор олгох ийм хууль нэмэлтээр батлагдсан байдаг.

Энэ хуульд шүүхэд өргөдөл авах хугацааг 2020 оны 12 сарын 31-нээр дуусгавар болгохоор заасан. Энэ хуулийн хугацаанд маш олон иргэд материалаа өгч цагаатгагдаж, нөхөх олговрыг бол авсан байгаа.

Одоо энэ өргөн барьсан хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт нь ерөөсөө ганцхан энэ хугацааг сунгах ийм хүсэлтэй хууль байгаа. Өөрөөр хэлбэл, 20 оны 12 дугаар сарын 31-нээр тасалбар болгосон энэ заалтын хугацааг нь сунгаж өгөөч ээ. Би бол 2026 оны 12 дугаар сарын 31 гээд оруулсан. Гэхдээ, ер нь бол ийм төрлийн хууль бусад оронд голцуу хугацаагүй байдаг.

Яагаад гэхлээр төрийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас энэ хэлмэгдүүлэлт гарахаар энэ хэдэн жилийн дараа ч бичиг баримт нь гарч ирдэг, нотлох баримт гарч ирдэг. Тэгэхээр хугацаагүй болговол сайн. Үүнийг хэлэлцэх хэсгийн дараа гишүүд ярилцаж байгаад шийдэж болох байх. Ганц л ийм заалттай хууль байгаа. Тэгэхээр үүнийг гишүүдийг дэмжиж өгөхийг хүсэж байна.

Сая бас Үндсэн хуулийн цэцийн хуулийг хэлэлцэхэд бас энэ асуудлыг тавьсан. Өөрөөр хэлбэл, иргэд төрийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас эрхээ хамгаалуулахаар Үндсэн хуулийн цэцэд хандсан тохиолдолд бас хөөн хэлэлцэх хугацаа гэж байхгүйгээр байх ёстой юм. Бүх улсад хуулийн жишиг ийм байдаг гэсэн асуудлыг тавихад бас энэ хуулийн хугацаагүй байгаа. Ер нь бусад бүх орны жишигт хуулийн хугацаагүй байдаг. Энэ төрийн хэлмэгдүүлэлтийн асуудал гэж бол ажлын хэсгийн дарга хариулсан.

Тийм учраас энэ хуулийг гишүүд хэлэлцэж үзээд миний энэ гаргасан 26 оны 12 дугаар сарын 31 юм уу, эсвэл хугацаагүй болгох энэ саналыг дэмжиж өгөөч ээ гэж хүсэж байгаа.

Яагаад гэхлээр энэ маш олон иргэд хандаж байна манай Цагаатгалын

комисст. Бид нарт энэ нөхөх олговртоо бол гол учир байгаа юм биш, бид нарын өвөг дээдсээ гэмгүй байсан, хэлмэгдсэн гэдгийг цагаатгуулах нь бидний амьдралд, үр хүүхэд, хойч үед хамгийн чухал байна.

Тийм учраас шүүхэд өргөдлөө өгөх гэхээр хугацаа дууссан гээд авдаггүй ийм асуудал байгаа. Төсөвт бол ямар нэгэн дарамт энэ дээр учрахгүй. Яагаад гэхлээр одоо энэ хуулиар зөвхөн төрсөн хүүхэд нөхөх олговор авах байгаа. Одоо бараг энэ хүмүүсээс их өндөр настай болсон, авах хүмүүс ихэнх нь авчихсан. Одоо энэ дээр их төсөв нэмэгдээд, дарамт учрахаар ийм зүйл гарахгүй юм. Тийм учраас энэ асуудлыг дэмжиж өгөөч гэж хүсэж байна.

Д.Цогтбаатар: Энэ оруулж ирж байгаа хуультай холбогдоод ажлын хэсгийг танилцуулъя. Ажлын хэсэг нэг хүн байгаа. Төгөлдөр Цагаатгах ажлыг удирдан зохион байгуулах улсын комиссын нарийн бичгийн дарга хүн байж байгаа.

Төслийн үзэл баримтлалтай холбогдуулан төсөл санаачлагчаас асуух асуулттай гишүүд нэрээ өгнө үү.

Сандаг-Очир гишүүнээр тасаллаа. Мөнхцэцэг гишүүний микрофоныг өгье.

Ц.Мөнхцэцэг: Өнгөрсөн Монголын түүхэн дэх дотоод, гадаадын хүчин зүйл шалтгааны улмаас хүний эрхийн асар том зөрчил болох хэлмэгдүүлэлт явагдсан. Үүний улмаас олон арван мянган хүн, тэдний ар гэр бүл гэж монголын төрд бас нөхөж баршгүй ийм гай, гамшиг тохиолдсон. Энэ явдлын улмаас төр хилсээр хэлмэгдсэн иргэддээ цагаатгах, нөхөн олговор олгох нь монгол төрийн чухал үүрэг.

Тийм учраас Одонтуяа гишүүний энэ өргөн барьсан хуулийн төслийг дэмжиж байна. Ажлын хэсгээс нэг ийм асуулт байгаа. Ер нь улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн, хэлмэгдэж нөхөн

олговор авах ёстой хүмүүсийн маань хэдэн хувь нь ер нь аваад байгаа вэ? Ер нь хилс хэрэгт хэлмэгдсэн хүмүүсийн талаарх яг тоо баримт, статистик ер нь өнөөдрийн байдлаар ямар байгаа вэ гэдгийг тодруулж асуух шаардлагатай байна.

Ер нь энэ цагаатгуулах тухай өргөдөл, гомдол гаргах процесс маань иргэдэд хэр ойлгомжтой, хялбар байдаг вэ? Яг цагаатгуулах гомдлыг нь хүлээж аваад хэрэгсэхгүй болж байсан ийм тохиолдлууд ер нь байдаг уу гэдгийг бас лавлаж асуумаар байна.

Д.Цогтбаатар: Одонтуяа гишүүний микрофоныг өгье.

С.Одонтуяа: Тэгэхлээр нийт энэ 2023 оны жилийн эцсийн байдлаар улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэж цагаатгагдсан иргэдийн тоо 31635 байдаг. Одоогоор бид нарт өргөдөл ирчхээд хуулийн хугацаа дуусчхаад шийдэгдэж чадахгүй байгаа 167 иргэн байгаа. Тэгэхээр нэг зүйлийг бас гишүүдийг яг зөв ойлголттой болоосой гэж хүсэж байна. Энэ юу вэ гэхлээр энэ хуулиар зөвхөн 1990 он хүртэл улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн хүмүүсийн асуудал л зохицуулагдсан байдаг.

1990 оноос хойш ямар нэгэн улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох ийм хуулийн зохицуулалт манай улсад одоогоор байдаггүй. Тийм учраас манай Цагаатгалын комисс бол 90 оноос хойш хэлмэгдвэл ямар хууль зүйгээр шийдэх юм бэ гэдгийг эрдэмтэдтэй бид нар хэлэлцүүлэг хийгээд эхлээд ямар ч байсан олон улсын нэг конвенцыг Улсын Их Хурлаар соёрхон батлах ёстой. Энэ үйл ажиллагаа дараа долоо хоногт бэлэн болоод бид нар хийгдэх юм.

Өөрөөр хэлбэл, олон улсад төрийн буруутай үйл ажиллагаанаас хохирсон иргэдэд нөхөх олговор олгох ийм олон улсын конвенц байгаа. Энэ бол зөвхөн

манайх шиг энэ 90 оноос өмнө биш, 90 оноос хойших бас асуудлыг зохицуулж болох ийм гарц гаргалгаа гэж харж байгаа. Тийм учраас бид нар эхлээд энэ конвенцыг Улсын Их Хурлаар соёрхон батлаад, тэрний дараа энэ хуулиудаа хэрэгжүүлэх ийм боломжтой байгаа.

Ер нь энэ 90 он хүртэлх гэхээр голцуу л 30-аад оны их хэлмэгдүүлэлт байдаг. Энэ дээр гомдолтой үлдсэн иргэд л хамгийн гол нь энэ олон удаа хандаад байгаа юм. Бид нар заавал нөхөх олговор авах гээгүй, тэр ганц нэг бичиг баримт дутуу болохоор л шүүх авдаггүй юм байна л даа. Тэгэхээр бичиг баримт нь давтагдсан, эсвэл зарим лам нарын үр сад бол ийм яг тодорхой шүүхэд баримт болчихоор ийм овог, нэр нь таарсан ийм зүйлүүд байдаггүй.

Тийм учраас маш олон хүн гомдолтой байгаа учраас энэ гомдлыг бүрэн барагдуулахын тулд монголын төр бүүр цагаатгавал бүгдийг нь цагаатгасан шиг цагаатгачихъя. Угаасаа Үндсэн хуулийн гол заалт байгаа л даа. Иргэн бүр хууль, шүүхийн өмнө тэгш эрхтэй, эрхээ хамгаалуулах эрхтэй гэсэн энэ заалт байгаа юм л даа.

Тийм учраас энэ бүх хүмүүсийн гомдлыг нэг мөр аваад, хэлэлцээд, шүүх шийдвэрээ гаргах нь зүйтэй л гэж үзэж байгаа юм.

Д.Цогтбаатар: Сандаг-Очир гишүүний микрофоныг өгье.

Ц.Сандаг-Очир: Баярлалаа. Хуулийн төслийг харахаар ганцхан заалт юм байна. Цагаатгуулах тухай гомдлыг 24 оны 12 сарын 31-ний өдрийн дотор гаргаж гаргаж болох бөгөөд энэ хугацаанаас хойш гаргасан гомдлыг хүлээж авахгүй байна, 20 оноос хойш өнөөдрийг хүртэл хугацаа. Энэ хуулийн үйлчлэл 20 оноор дуусчихсан, 20 оноос хойш өргөдөл гаргасан, нотлох баримтаа бүрдүүлээд шүүхэд өгсөн, шүүхэд болохоор хүлээж авахгүй хуулийн хугацаа дууссан гээд өнөөдрийг хүртэл тэр яриад

байгаа 160 гаруй иргэдийн асуудал бас хүлээгдээд байж байгаа юм байна. Энэ шаардлагын үүднээс өнөөдөр хуулийн хугацааг сунгах асуудал ярьж байгаа юм байна.

Заавал энэ хугацаатай байх ямар шаардлагатай юм бэ гэж? Хугацаагүй байж болохгүй юм уу? Энэ улс төрийн хилс хэрэгт чинь зөвхөн энэ гучин долоо, найман оны хилс хэрэгт хэлмэгдэлтийн асуудал биш. Ерөөсөө энэ дөнгөж саяхан л энэ Зоригийн хэрэг, Содномдаржаа, Чимгээ нар чинь улс төрийн хилс хэрэг мөн үү, үзэх үү? Хэрвээ мөн гэж үзэж цагаатгасан юм биш үү? Цагаатгасан бол энэ хоёрт нөхөн олговрын асуудал яригдах уу?

Тэгэхээр бас энэ хуулиар чинь иууд эдийн засагт ямар ч дарамтгүйгээр төсөв, санхүүгийн асуудал ярихгүй байна. Тухайн жилд нь энэ төсөвт сууж байж тухайн иргэдэд нөхөн олговрын асуудал яригддаг. Тэгэхээр зөвхөн хугацааг нь сунгаад төсөв, мөнгөний асуудал ярихгүй болохоор жишээ нь энэ хоёр иргэн асуудал яриад монгол төр хэлмэгдүүлсэн байна гээд нөхөх олговрын асуудал яригдвал огт мөнгө, төсөв байхгүй л болох нь л дээ гэх мэтчилэн энэ бол жишээ. Өөр ямар ч иргэд хилс хэрэгт хэлмэгдсэн байхыг, гараад ирэхийг үгүйсгэхгүй байна шүү дээ.

Тийм учраас энэ ер нь хуулийн хугацаа ер нь байх нь хэр зохимжтой юм? Ер нь угаасаа, ерөөсөө монгол төр цаашидаа ард иргэдээ улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдүүлсэн гэж хууль, шүүхийн байгууллага нь нотолсон юм бол буцаагаад тэр нэр усыг нь цагаатгах, хохирсон хохирлыг мөнгөн төлбөрөөр барагдуулах энэ асуудал нь хэзээ ч ямар ч үед нээлттэй байх нь өөрөө хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгмийн үнэт зүйл юм биш үү?

Тийм учраас заавал хугацаа тавьж, ингэж. Нэг иргэний асуудал гараад ирэхээр яах юм? Хуулийн хугацаа нь дуусчихсан гээд тэр хүнд зориулж

ахиад хууль гаргах асуудал гарах нь ээ дээ.

Жишээ нь, 24 оны, энэ жилээр дуусгавар болоод ирэх жил нэг асуудал яригдвал. Тийм учраас энэ хуулийн хугацаагаа ер нь цаашидаа энэ улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгсдийг энэ асуудал дээр ер нь хугацаа тавихгүй байвал хууль зүйн эргээд ямар эерэг, сөрөг үр дагавар үүснэ гэж бодож хуулийн хугацаа тавиад байгаа юм? Энэ дээр хууль санаачлагч тайлбар өгөөч.

Д.Цогтбаатар: Одонтуяа гишүүний микрофоныг өгье.

С.Одонтуяа: Сандаг-Очир гишүүн маш чухал асуудлыг хөндлөө. Тэгэхээр энэ дээр яагаад хуулийн, ер нь энэ хуулийн хугацаа байхгүй байвал ер нь бүүр сайн.

Яагаад гэхлээр энэ хэлмэгдлийн үеийн нотлох баримтууд хэзээ ч гарч ирэх болзошгүй. Жишээлэхэд сүүлд ДНК-ийн шинжилгээгээр тэр гавлын яснаас ч юм уу янз янзын юугаар зөндөө юм бид нар бас ирээдүйд гарч ирэхийг үгүйсгэхгүй.

Тэгэхээр энэ хуулийн хугацаагүй байвал бүүр сайн. Энэ дээр санал нийлж байна. Энийг гишүүд хэлэлцэх эсэх дэмжигдсэний дараа санал гаргаад, энэ дээр гишүүдийн саналаар шийдэж боломжтой.

Яагаад бид нар хугацаа тавьсан юм бэ гэхээр энэ хууль нь өөрөө 1922-90 он хүртэлх л хэлмэгдлийн асуудлыг, манайд болсон их хэлмэгдүүлэлт гэж ярьдаг. Зарим хүмүүс энэ чинь зүгээр хэлмэгдүүлэлт биш, бүүр их хядлага, генноцид гэж хүртэл ярьж байгаа. Тэгэхээр энэ хууль 1 удаа хэрэгжих хууль учраас бас энэ хугацаа тавьж хуулийг өргөн барьсан. Тэгэхээр 90 оноос хойших асуудлыг Сандаг-Очир гишүүн хөндөж байна. Тэгэхээр 90 оноос хойших хууль, асуудлууд бол энэ хуулиар бол шийдэгдэхгүй.

90 оноос хойших асуудлууд юугаар явж байгаа гэхээр Хүний эрхийн Үндэсний Комисс-оор, Үндсэн хуулийн цэцэд хандах энэ бүх нэг хүний, хоёр хүний асуудал ингэж явдаг. Энэ хууль бол төрийн буруутай үйл ажиллагаанаас болж нийтийг хамарсан асуудал, хэлмэгдүүлэлтийг 90 он хүртэлхийг л зохицуулсан ийм хууль байгаа юм.

Би түрүүн хэллээ. Одоо Монгол Улс 90 оноос хойш гарах ийм нийтийн хэлмэгдүүлэлт байвал яах юм бэ гэдгийг бид нар эрдэмтэд, судлаачидтай маш их ярьж байгаа. Тэгэхээр юуны түрүүн бид нар энэ олон улсын конвенцод нэгдэх хэрэгтэй юм билээ. Энийг Улсын Их Хурлаараа соёрхон батлах хэрэгтэй. Энэ батлагдсаны дараа бид нар ер нь энэ 90 оноос хойш энэ улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн хүмүүсээ яаж асуудлыг нь зохицуулах юм бэ гэдэг гарц гаргалгаанууд бол гарч ирж байгаа. Энэ дээр маш олон орны хуулийг судалсан.

Жишээлэхэд, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс гэхэд 1980 онд тэр Кванжугийн бослого буюу оюутны бослогыг харгисаар дарсан. Энэний асуудал дээр бүүр тусгай комисс гараад хүмүүсийнхээ араас нь бүүр хөөж, хайж явж байна. Та энэ юманд оролцсон юм байна, таныг бид нар төрийн буруутай үйл ажиллагаанаас хэлмэгдүүлсэн юм байна, танд бид нар нөхөн олговор олгох гэсэн юм гээд бүүр араас нь хөөцөлдөж явж, ингэж иргэдийнхээ араас явж байгаа. Тэр байтугай бүүр 48 оны Чэжүгийн бослогыг хүртэл.../минут дуусав./

Д.Цогтбаатар: Сандаг-Очир гишүүнд 1 минут нэмж өгье. Микрофоныг нь өгье.

Ц.Сандаг-Очир: Энэ өнгөрсөн хугацаанд шүүхээр асуудал нь нотлогдоод цагаадсан энэ тогтоолтой улсуудын бас нөхөн олговор олгогдоогүй байгаа, ээлжээ хүлээгээд байж байгаа улсууд бас байгаа гэж би мэдээлэл авсан.

Энд хэдий хэмжээний хүмүүсийн, хэчнээн хэмжээний мөнгөн төлбөр, буцаан олголтын асуудал яригдаж байгаа вэ? Би нэг бус удаа Одонтуяа гишүүнд орж асуудлыг ярьж, зарим улсуудын асуудлуудыг шийдүүлж байсан. Ахиад ч улсууд байгаа.

Тэгэхээр одоо бас шийдвэрээ гаргуулчихсан, тэгээд хэзээ мөнгө нь олгогдох юм гээд хүлээж байгаа улсууд аягүй олон байгаа юм байна лээ. Одонтуяа гишүүн энэ дээр хариулт өгөөч.

Бид нар ерөөсөө одоо болохоор 10 сард хэлмэгдэгсдийн өдрийг гээд л шат шатын иргэдийн хуралд таван цаас тавьдаг юм шиг байгаа юм. Тэр дээр нь тухайн орон нутгийн иргэдийн хурлынхан тэр өдрөөр нь ач, зээ нарыг нь хүлээж авч, хүндэтгэл үзүүлж, зул өргөж, ном уншуулдаг л. Ийм байдлаар л бид нар ерөөсөө улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг.../минут дуусав./

Д.Цогтбаатар: Одонтуяа гишүүний микрофоныг өгье.

С.Одонтуяа: Шүүхийн шийдвэр гарчхаад нөхөх олговроо хүлээж байгаа иргэд байдаг. Хуулийн дагуу бол шүүхийн шийдвэр гарснаас 2 жилийн дотор багтааж олгох ийм хуулийн заалттай. Тэгэхээр бид нар аль болохоор энэ 2 жилд нь багтааж энэ нөхөх олговрыг бол олгодог. Энэ бол өөрөө шилэн данстай, дээрээсээ ингээд өндөр настайгаасаа эхлээд, шүүхийн шийдвэр хэзээ гарснаасаа эхлээд бүх зүйлийг нарийн тооцож байгаад энэ нөхөх олговор бол олгогддог байгаа.

Зарим хүмүүс өв залгамжилсан байдаг. Өв залгамжилсан хүмүүс нь насаар нэлээд залуу бол бид нар ерөнхийдөө энэ эхлээд аль болохоор настай хүмүүстээ олгодог.

Гэхдээ л миний саяын хэлдэг хуульдаа 2 жилийн дотор багтааж олгох хуультай учраас энийгээ л барьж байгаа.

2020 оноос хойш би ажлаа авснаас хойш нийт 44 тэрбум төгрөгийг бид яг энэ нөхөх олговорт Улсын Их Хурлаар төсөв нь батлагдаж олгосон байгаа. Тантай бас санал нийлж байна. Бид нар зөвхөн нөхөх олговор олгоод бас зогсох буруу гэж.

Тэгэхээр би бас өмнөх дарга нар бол нөхөх олговор олгох дээр гол анхаарлаа хандуулж ажиллаж байсан бол миний хувьд энэ соён гэгээрүүлэх ажил дээр анхаарч байна. Нийт 10 баримтат кино хийсэн. Гэмиллийн гэрэлт зам гэдэг цуврал нэвтрүүлгийг 6-г хийсэн. Аль болохоор л хойч үедээ ойлгуулах, энэ хэлмэгдүүлэлт дахиж гаргахгүй байх энэ зүйлийг хийж байгаа. Хүүхэд залуучуудад зориулсан 10 удаагийн цуврал анимэийн хийсэн байгаа гэх мэтчилэн ийм соён гэгээрүүлэх дээр нэлээд асуудлыг бол хийгээд явж байгаа. Нэмээд манай Төгөлдөр дарга Сандаг-Очир гишүүний асуултад нэмээд хариулна.

Д.Цогтбаатар: Сандаг-Очир дарга даргын микрофоныг өгье. 7 дугаар микрофон. Төгөлдөр.

Г.Төгөлдөр: Та бүхний энэ өдрийн амгаланг айлтгая. Асуултад хариулъя.

2024 оны улсын төсөвт бид нар 7 тэрбум 400 сая төгрөгийн төсвийг тавиулж, 24 оны 4 сарын 1-ний байдлаар ерөнхийдөө одоо яг 5 хүн л үлдчихсэн байгаа. Энэ 40, 80 саяын асуудал дээр. Нэг ёсондоо 2018 онд батлагдсан хуулийн дагуу нөхөх олговор олгох иргэдээс 5 хүний үлдэгдэлтэй энэ жилийн төсөв дуусчихсан байгаа.

2020 оноос хойш энэ хуулийн үйлчлэлийн хугацаа дууссанаас хойш Тагнуулын ерөнхий газар дээр гэрээтээр ажиллаж байгаа энэ архивын ажилчид маань хэрэг материалыг шалгаад нийт 258 иргэн 2020 оноос хойш цагаадаад байгаа. Нийт 31635 иргэн цагаадсан гэсэн ийм мэдээллийг түрүүн өгсөн байгаа.

Д.Цогтбаатар: 7 дугаар микрофоныг гүйцээгээд өгчихье. Та гүйцээгээд хариулчих. Яагаад гэвэл микрофондоо ярья наад асуудлаа.

Г.Төгөлдөр: Ойлголоо. Яг өнөөдрийн байдлаар Тагнуулын ерөнхий газрын Мөрдөн шалгах хэлтэс дээр шалгагдаж байгаа нийт 450 хэрэг шалгагдаж дуусаагүй байгаа. Энэ хэргүүд дээрээс чухам ямар нөхцөл байдал тодорч шүүхээр дахин нөхөн олговор болон бусад эрх нь гарч ирэх улсууд байгааг урьдчилан тооцоолох боломжгүй байна.

20 он гарсаар бол 250 хэрэг тэндээс шалгагдаад, шүүхээр тогтоол нь гарч цагаадсан байгаа.

Д.Цогтбаатар: Болсон уу? Надад асуулт байна.

Энэ чинь өнөөдөр та нарын хэрэглээд байгаа хууль бол Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай хууль гээд. Манай Эрүүгийн хуульд энэ хүнийг хэлмэгдүүлэх, улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдүүлэх гэсэн тусгай заалт байгаа юу? Өөрөөр хэлбэл, одоо энэ шийдвэрийг гаргахын тулд та нар эрх зүйн баримт гаргаж, үндэслэл шийдвэр гаргаад байна шүү дээ. Тэгэхлээр энэ дээр хариулт өг дөө.

Төгөлдөр гуайн микрофоныг өгье. 7 дугаар микрофон.

Г.Төгөлдөр: Тэгэхээр энэ Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдний нөхөн олговор олгох тухай хууль нь 1998 онд батлагдсан бөгөөд 1921-1990 оны хоорондох урьд нийгмийн үе буюу нийгэм солигдсоны дараагаар гарч ирсэн энэ хууль байгаад байгаа юм.

Тэгэхээр өнөөдрийн нөхцөл байдалд улс төрийн зорилгоор хэлмэгдсэн ч гэдэг юм уу энэ асуудлыг бол тухай

тухай бүрд нь шүүхүүд шийдэгдээд явж байгаа байх. Манай хуульд заагдсан энэ асуудал бол бүгд Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын гэдэг үеийн тодотголтойгоор тухайн үеийн Эрүүгийн хуульд заагдсан энэ зүйл, заалтуудыг л авч шалгаж, тэр дээр хэрэг үүсгэн шалгаж, шүүхээр магадлан гаргаж байгаа.

Д.Цогтбаатар: Одонтуяа гишүүний микрофоныг өгье.

С.Одонтуяа: Маш чухал асуулт асуулаа. Тэгэхээр өнөөдөр Монгол Улсад мөрдөгдөж байгаа Эрүүгийн хуульд төрийн эсрэг гэмт хэрэг хийсэн хүнийг ингэж ингэж яллана гэсэн зүйл анги маш их байгаа. Төрийн эсрэг хувь хүн юм уу, байгууллага.

Гэтэл төр иргэнийхээ эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн бол ямар хариуцлага тооцох юм, яаж нөхөх олговор олгох энэ зүйл байхгүй байгаа.

Тийм учраас энэ Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын 60 дугаар чуулганаас гаргасан Олон улсын хүний эрхийн хууль болон олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйн ноцтой зөрчлийн хохирогчдын хохирлыг барагдуулах, нөхөн төлбөр авах эрхийн үндсэн зарчим, удирдамж буюу миний түрүүний хэлсэн төрийн буруутай үйл ажиллагаанаас хохирсон иргэдийг зохицуулдаг энэ конвенцыг бид нар соёрхон батлах ёстой.

Тийм учраас одоо судалгаа дөнгөж дууссан. Дараагийн долоо хоногт энэ Улсын Их Хурлаар соёрхон батлуулах энэ ажиллагаа эхлэх юм. Хэрвээ манай Улсын Их Хурал энэ конвенцыг соёрхон баталсан тохиолдолд бид нар үүнтэй уялдуулж бүх тэр хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх ийм боломж нээгдэж байгаа юм.

Д.Цогтбаатар: Асуулт асууж, хариулт авч дууслаа. Ингээд төслийн үзэл баримтлалтай холбогдуулан үг хэлэх гишүүд байвал нэрсээ өгье. Алга байна. Би тэгвэл үүнтэй холбогдуулж үг хэлнэ.

Би асуултаа тохиолдлоор асуугаагүй. Энэ хариултыг би мэдэж байсан учраас асууж байгаа юм. Бид нар шинэ нийгэмээ байгуулаад өнөөдөр хүртэл их гэнэн цайлганаараа явсаар байгаагийн л шинж шүү дээ. Манай нийгэмд урьд өмнө нь монгол л хүмүүс монгол хүнийхээ эсрэг ийм юм хийж байсан бол 90-ээд оны хойно ч монгол л хүмүүс өөрийнхөө төрийг бариад л явж байгаа. Тэр л монгол хүмүүс монгол хүнийхээ эсрэг яг ийм гэмт хэрэг хийхгүй гэсэн огт баталгаа байхгүй байхгүй юу. Нэг удаа байсан бол хоёр дахиа гарах магадлалтай бөгөөд энэтэй холбогдсон хуулийн заалт Эрүүгийн хуульд орох ёстой.

Монгол Улс тусгаар тогтносон улсын хувьд заавал олон улсын конвенц хүлээж, харах шаардлагагүй. Тийм конвенц байгаагүй бол бид тийм эрх зүйн үндэслэл алга гээд суух асуудал байхгүй шүү дээ. Энэ чинь өөрөө хуулиа тогтоодог, бие даасан улс. Ийм асуудал байх эрсдэлтэй бөгөөд энэ цаашидаа 90-ээд оноос хойш үргэлжлээд энэ эрсдэл явсаар байна, улс төр байсаар байна, улс төрийн тэмцэл үргэлжилсээр байна, энэдээ арга хэрэгслээ юугаа ч хайрлахгүй хэрэглэх эрсдэл байсаар байна гэдгээ мэдсээр байж бид нар энэ дээр хэн нэгэн гаднын конвенцгүйгээр өөрсдөө энэ хуулиа гаргах ёстой.

Гаргах гаргахдаа энэ маш ноцтой гэмт хэргийн тухай ярьж байгаа байхгүй юу. Яагаад гэвэл энэний цаад агуулга та нар тэр их юм хэлмэгдэл эд нарыг бүгдийг хараарай. Монголд ноцтой гэмт хэрэгт тооцогдох юм юу гэвэл хууль бус аргаар төрийн эрхийг авах оролдлогыг хэлж байгаа шүү дээ. Энэ чинь маш ноцтой гэмт хэрэгт орж байгаа байхгүй юу. Энэ хэлмэгдүүлэлт чинь цаанаа тийм л зорилготой. Тэр 37 орны хэлмэгдүүлэл гэдэг чинь хэнээс ч үл хамаарч дангаараа захирах эрхээ авахын тулд дуугарч байсан болон дуугараагүй бүх ойр хавийн хүмүүсийг хэлмэгдүүлсний дараа тэр тоталитар нийгэм чинь эргэлзээгүй тогтож байгаа байхгүй юу.

Тэгэхлээр цаад зорилго нь ерөөсөө л тэр төрийн эрх мэдлийг гартаа дангаараа авах зорилго байсан. Тэр санаа байгаад тэрэнд чиглэсэн үйлдэл явахдаа тэр олон хүнийг хамруулж байгаа байхгүй юу. Энэ эрсдэл өнөөдөр Монголд байж байгаа. Тэгэхлээр энийг таслан зогсоох ёстой. Одоо би тийм учраас энэ хууль дээр яагаад би асууж байна гэхлээр тусгай хууль гаргаж байгаад, энийг хийж байгаа болохоос биш яг ийм гэмт хэрэг гэсэн зүйл анги өнөөдөр байхгүй байгаад байна шүү дээ.

Ийм гэмт хэрэг хийж байгаа хүн, авлига авч байгаа хүнд тэр чинь нэг хүн, нэг хүний үйлдэл байгаад байна шүү дээ. Энэ чинь олон хүнийг хамарсан ноцтой үйлдлийн тухай яриад байна шүү дээ. Тэгэхэд авлига авсан хүмүүст энд 20 жил хүртэлх ял өгч байгаа юм чинь хүнийг хийгээгүй хэрэгт нь мэдсээр байж гүтгээд гэр бүл, орон гэрээр нь тэр оронгоор нь самарч байгаа, ийм санаархал агуулж байгаа ийм үйлдэл хийж байгаа хүмүүст 20-оос доошгүй жилийн ял оногддог байх ёстой. Цаг хугацааны хязгаар гэж байх ёсгүй.

Яагаад гэвэл энэ чинь хүний үндсэн эрхийг бүүр санаатайгаар зөрчиж байгаа, нэг хүнээр зогсохгүй тэр эрх мэдлийн шунал, санаархал нь хязгааргүй учраас хэдэн ч хүнийг аваад явчих эрсдэл байгаа учраас энэ дээр тэр хөөн хэлэлцэх хугацаа ч гэж байх ёсгүй.

Яагаад гэвэл ... гэдэг юманд өөрөөр хэлбэл, хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаа байдаггүй байхгүй юу. Тэгэхлээр ийм шинэ зүйл ангийг би оруулж ирэх ёстой гэж үзэж байгаа. Энэ дээр Ардчилсан намын гишүүдтэй ч би яриад байгаа. Нэг бус удаа ярьж байгаа. Энэ орж ирэх ёстой. Энийг оруулж ирэхээс гадна энэ дээр одоо яг таны энэ хууль дээр та 24 он гэж тавьсан байна. Миний санал бол хугацаагүй болгоно наадхаа.

Яагаад гэвэл энэ чинь ийм техникийн асуудал биш байхгүй юу. Төгөлдөр дарга сая ярьж байна 400, энд өшөө хэрэг явж байна шүү дээ. Өшөө хэд ч гарах юм. Хүмүүс амжаагүй, өөрийнхөө энэ хохирсныг мэдээгүй явж байж ч магадгүй нөхцөл бий. Дараа нь гараад ирэхэд энэ хугацаа дууссан гээд. Энд хугацаа дуусах ёсгүй.

Харин хохирогч мөн эсэхээ нотолж чадаж байгаа юу, үгүй юу гэдэг энэ харин процесс нь өөр. Нотолж чадахгүй бол тэр. Тэгвэл ямар ч хугацаа дуусахгүй байсан ч тэр нотолж чадаагүй тэр мөчдөө дуусаж байгаа. Нэхэмжлэл гаргах эрх нь. Нотолж чадаж байгаа бол энэ захиргааны шинж чанартай, хүнд суртлын шинж чанартай нэг хугацаа заагаад тэрнээс хойш жинхэнэ хохирсон хүн нь гараад ирэхлээр хугацаа нь дуусчихжээ гээд сууж байж болохгүй.

Тэгэхлээр энэ дээр энэ зүгээр арилжааны асуудал биш байхгүй юу хугацаагаар хэмжих. Хүний суурь эрх, амьдрах эрхийн тухай яриад байгаа юм. Ахиад тийм эрсдэл гаргахгүйн төлөө яриад байгаа байхгүй юу. Тэгэхлээр энэ дээр хугацаа байх ёсгүй гэж би үзэж байгаа. Энэ байр суурь дээрээ ч цаашидаа хэлэлцүүлгийн явцад энэ байр сууриа хэлээд явах болно.

Энэ асуудлаар тэгвэл үг хэлэх гишүүд үгээ хэлж дууслаа.

Улсын Их Хурлын гишүүн Одонтуяа нарын гишүүд 2023 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд дэмжиж, чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцүүлэх нь зүйтэй гэсэн томьёоллоор санал хураалт явуулъя.

70 хувийн саналаар санал дэмжигдлээ.

Хуулийн төслүүдийг хэлэлцэх эсэх асуудлын хэлэлцүүлгийг явуулсан талаарх Байнгын хорооны санал, дүгнэлтийг чуулганы нэгдсэн хуралдаанд Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир танилцуулна.

Ингээд Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг үзэл баримтлалын хүрээнд хэлэлцэх эсэх хэлэлцүүлгийг явуулж дууслаа. Дараагийн асуудалдаа оръё.

15.34 цаг

Хоёрдугаар асуудал. “Хөрөнгө орлогын мэдүүлэг болон Хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг хэлэлцье.

Тогтоолын төслийг та бүхэнд тараасан байгаа. Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан асуулт асуух гишүүд нэрсээ өгнө үү. Би дараа нь танилцуулчихъя. Энэ нөгөө ХОМ-той холбогдуулаад.

Амартүвшин гишүүнээр тасаллаа. Энэ Амартүвшин гишүүнийг асуухаас өмнө ажлын хэсгийн гишүүдийг танилцуулъя.

“Хөрөнгө орлогын мэдүүлэн болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төсөлтэй холбогдсон ажлын хэсэг Т.Энхболд Авлигатай тэмцэх газрын Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар, Б.Баярсайхан Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн Мэдүүлгийн бүрдүүлэлт, дүн шинжилгээний албаны дарга, ахлах комиссар Ц.Баасандэлгэр Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн ахлах ажилтан, ахлах комиссар

гэсэн ийм бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг байна.

Амартүвшин гишүүнд микрофоныг нь өгье.

Г.Амартүвшин: Баярлалаа. Би хэдэн зүйл тодруулчихъя. Бид нар урьдчилсан байдлаар журмуудыг нь өгөөгүй байсан дагалддаг 5 хавсралтыг нь. Тэрэнтэй холбоотой одоо мөрдөгдөж байгаа зохицуулалтаараа байгаа шүү дээ. Мэдүүлэг гаргах албан тушаалтны жагсаалт гэж байгаа шүү дээ. Тэр дээр жишээлбэл зарим хил хамгаалахынхан ТТ-1-ээс 10 хүртэл тийм албан тушаалтнууд орж байсан. Одоо хүмүүсийн цалин хөлс ерөнхийдөө нэмэгдээд энэ заавал тэр доод албан тушаалтнуудыг энэ ХАСХОМ бүгд бөглөхийг шаардах нь ач холбогдолтой юу, үгүй юү гэдгийг асуух гэсэн юм.

Хоёрдугаарт, энэ мэдүүлгийн маягтад нэлээн өөрчлөлт орсон нь харагдаж байна. Энэ талаар товчхон яг ямар, ямар гол өөрчлөлт, агуулгын хувьд шинэчлэл орж байгаа вэ гэдгийг бас онцлоод хэлчихвэл зүгээр байна.

Гуравдугаарт, энэ ХАСХОМ-ийг хянадаг байгууллага чинь өөрөө ажилтнууд нь ХАСХОМ-ээ гаргадаг юм уу Авлигатай тэмцэх газрын албан тушаалтнууд? Аль түвшинээс дээшээ ХАСХОМ бөглөдөг юм бэ? Тэрийг яг хэн хянадаг юм? Хянадаг хүмүүс нь хэн хянах вэ л гэж асуугаад байгаа байхгүй юу. Баярлалаа.

Д.Цогтбаатар: Ажлын хэсгээс 3 дугаар микрофон өгье. Нэрээ танилцуулаад хариулж эхлээрэй.

Б.Баярсайхан: Баярлалаа гишүүний асуултад хариулъя. АТГ-ын Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн Мэдүүлгийн бүрдүүлэлт, дүн шинжилгээний албаны дарга Баярсайхан гэж хүн байна.

Хил хамгаалах ерөнхий газрын мэдүүлэг гаргах албан тушаалтан бол ТТ-1-ээс ТТ-10-д хамаардаг ийм байсан. Одоо энэ орж ирж байгаа төсөлд бол удирдах офицер бүрэлдэхүүн буюу ТТ-1-ээс 5-д заасан албан тушаалтнуудыг. Эндээс өөрөөр хэлбэл, зарим шаардлагагүй гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй албан тушаалтнуудыг хасаж оруулсан байгаа.

Мэдүүлгийн маягтын тухайд бол энэ өөрөө 2012 онд батлагдсан ийм маягтууд байгаа. Үүнээс хойш нэлээн олон ийм хууль, эрх зүйн орчнууд бий боллоо. Үүнтэй холбоотойгоор зайлшгүй энэ маягтыг өөрчлөх ийм шаардлага тулгарсан.

Тухайлбал, энэ виртуал хөрөнгийн асуудал бас орж ирсэн байгаа. Энэ дээр яг виртуал хөрөнгийн холбоотой хөрөнгө байгаа бол энийг мэдүүлэх асуудлыг тусгайлан хүснэгтээр нэмсэн.

Хоёрдугаарт, нийтийн албан тушаалтнууд давхар ажил эрхлэх, тодорхой төрлийн давхар ажил эрхлэхийг хуулиар зөвшөөрсөн байдаг. Тэгэхээр хуулиар зөвшөөрсөн хэр нь зарим тохиолдолд бол хуулийн зохицуулалтаар байгууллагын удирдлагууд бас зөвшөөрөл олгоод ажиллуулах, албан үүрэгтэй нь харшлахааргүй тийм нөхцөлд ажиллуулах боломжтой байхаар ийм зохицуулалтууд байгаад байгаа юм.

Тэгэхээр энэ давхар ажил эрхэлж байгаа асуудлууд байвал үүнийгээ бас давхар мэдүүлээд яваач гэсэн ийм хүснэгт нэмэгдсэн байгаа.

Нийтийн албанд томилогдохоор нэр дэвшсэн Хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлгийн тухайд манайх мэдүүлгийг нь хянахдаа төрийн албан хаагчийн анкетыг давхар авахаар ийм журмаар зохицуулсан байдаг байсан. Тэгэхээр энэ нь өөрөө бас бид нарт яг шаардлагагүй мэдээллүүд аягүй их байсан учраас зарим нэг боловсрол, ажил

эрхлэлттэй холбоотой хүснэгтийг яг урьдчилсан мэдүүлгийн хэсэг дээр нэмж оруулж ирсэн байгаа. Маягтын тухайд бол товчхондоо ийм байна.

Авлигатай тэмцэх газрын удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтнуудын Хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийн тухай та асуулаа. Тэгэхээр энэ албан тушаалтнууд бол өөрсдөө хөрөнгө, орлогын мэдүүлгээ гаргадаг. Гаргахдаа Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороонд гаргадаг ийм байгаа. Өнөөдрийн байдлаар нийтдээ 190 орчим албан тушаалтан энэ дээр мэдүүлгээ гаргаад явж байна. Хариуллаа.

Д.Цогтбаатар: Амартүвшин гишүүнд 1 минут нэмж өгье.

Г.Амартүвшин: Баярлалаа. Одоо тэгэхлээр койнттой холбоотой зохицуулалт орж ирж байгаа нь маш зөв л дөө. Энэ чинь шинэ төрлийн төлбөр, тооцоо болон бас баялгийн нэг хэсэг болчихоод байгаа шүү дээ. Тэгэхлээр өмнө койн гэдэг чинь олон жилийн өмнөөс л гарсан нэг хөрөнгө оруулалтын хэрэгсэл байгаа шүү дээ. Тэр нь өмнө энэ ХАСХОМ-д бүртгэгдэж юм уу, тусгагдаж яваагүй гэсэн үг үү тээ? Өөрөөр хэлбэл энэ гэнэт жишээлбэл албан тушаалтны шинэчилсэн маягт дээр нь койн гараад ирэх тийм магадлал байгаа юм байна шүү дээ тээ?

Хоёрдугаарт бас сонгуульд нэр дэвшигчийн урьдчилсан мэдүүлгээ өгдөг билүү тээ, биш ээ ХАСХОМ-ээ бөглөж өгдөг тээ? Тэр ХОМ-ийг өмнө нь Сонгуулийн ерөнхий хороонд өгдөг байсан биш билүү? Одоо АТГ дээр өгч байгаа юм байна тээ?

Д.Цогтбаатар: 3 дугаар микрофоныг өгье.

Б.Баярсайхан: Гишүүний асуултад хариулъя. Мэдээж койны асуудал бол нэлээн хэдэн жилийн өмнө гарч ирсэн. Энэ дээр бол Авлигатай тэмцэх газрын мэдүүлэг гаргах талаар

гарын авлага, зааварчилгаа гаргах ийм эрхтэй байгууллага. Энэ хүрээндээ бол бид нар албан тушаалтнууд урлаг, түүхийн үнэт зүйлс гэсэн талбар дээрээ ямар нэгэн байдлаар үнэт зүйл гэдэг агуулгаар оруулаад түрдээ явж байх нь зөв юм байна гэдэг байдлаар бид нар зааварчилгаа өгөөд явж ирсэн.

Сонгуульд нэр дэвшигчийн хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг гэдэг бол угаасаа байсан зүйл. Энэ дээр бол хуулиараа Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигч, Улсын Их Хурлын сонгуульд нэр дэвшигч хоёр бол хоёулаа Авлигатай тэмцэх газарт мэдүүлгээ гаргадаг. Баталгааны маягтын мэдүүлгийн жагсаалтаар бол Сонгуулийн ерөнхий хороонд хүргэдэг энэ зохицуулалт бол ерөөсөө өөрчлөгдөөгүй.

Д.Цогтбаатар: Та тэгвэл үгэн дээр. Нээрээ энэ чинь асуултын, Мөнх-Оргил гишүүн. Уг нь түрүүн хаачихсан шүү Мөнх-Оргил гишүүн ээ. Мөнх-Оргил гишүүнд микрофоныг нь нээе.

Ц.Мөнх-Оргил: Баярлалаа. Энэ тогтоолын хавсралтад мэдүүлэг гаргах албан тушаалтны жагсаалтын 1.13 дээр ийм үг байх юм.

1.13.Ерөнхий нягтлан бодогч, ахлах нягтлан бодогч гээд энэ хаанахын ямар байгууллагуудын ахлах нягтлан бодогч нарыг яриад байна? Үүнийг тодотгож өгөхгүй бол болохгүй юм шиг байна.

Хэрвээ төрийн байгууллага бол яг төрийн ямар байгууллагуудынх юм? Төрийн биш бол ямар төрийн биш байгууллагуудынх нь энд орох юм энэ чинь? Өчнөөн л хүн байх байлгүй дээ.

Хоёр дахь асуулт. Энэ 1.15 дээр ийм өгүүлбэр байгаа байхгүй юу. Төрийн тодорхой чиг үүрэг, ажил үйлчилгээг холбогдох хууль, гэрээний үндсэн дээр хэрэгжүүлдэг Засгийн газрын бус байгууллага, хаалтад ТББ, Нийтийн эрх

зүйн хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтан гэж байгаа юм.

Тэгэхлээр энэ дээр ингээж засмаар байна. Манай ажлын хэсгийнхэн энийг бодолцоод зарчмын зөрүүтэй санал гэж хүлээж авах уу, редакцын засвар гэж хүлээж авах уу? Төрийн тодорхой чиг үүрэг, ажил үйлчилгээг холбогдох хууль, гэрээний үндсэн дээр хэрэгжүүлдэг гэдэг нь хангалтгүй юм шиг санагдаад байгаа юм. Ингээж хэрэгжүүлэхдээ төсвийн дэмжлэг авдаг л бол хөрөнгө, орлогын мэдүүлгээ гаргамаар байгаа байхгүй юу. Миний санааг ойлгож байна уу Золоо зөвлөх өө? Тэрнээс биш улсын төсвөөс ерөөсөө зардал, мөнгө авдаггүй, дэмжлэг туслалцаа авдаггүй бол энэ дээр энэ хүний хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг шалгаад хэрэггүй шүү дээ. Улсаас, төсвөөс, гэрээний үндсэн дээр төсөвт шилжүүлээд, тэгээд төрийн чиг үүрэг гүйцэтгэж байгаа бол болж байгаа юм. Энд бол тэгж ойлгож засмаар байгаа юм.

Дараагийнх нь энэ нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтан гэхлээр үүнийг ийшээ оруулах шаардлагагүй. Нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтан, тэгээд нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээд нь төрийн тодорхой чиг үүргийг хэрэгжүүлээд тэндээсээ төсвөөс дэмжлэг, туслалцаа авч байгаа, төсвийн хөрөнгө оруулалт авч байгаа бол энд 1.15 гэдэг эхний юундаа багтаад л явчихна шүү дээ тийм ээ?

Тэгэхлээр энэ Засгийн газрын бус байгууллага гээд л, ТББ гэдгээ дараад, тэрнээс хойших юм бүгдийг нь дарчихвал энэ их ойлгомжтой болох гээд байгаа юм. Баярлалаа.

Д.Цогтбаатар: Юу ч гэсэн ажлын хэсэг хариулах уу энэ дээр? Хариу тайлбар яагаад гэвэл. 3 дугаар микрофон өгье.

Б.Баярсайхан: Гишүүний асуултад хариулъя.

Авлигын эсрэг хуулийн 4.1.2 дээр энэ төрийн үйлчилгээний албаны удирдах албан тушаалтан болон ерөнхий нягтлан бодогч, ахлах нягтлан бодогч гэж байгаа. Тэгэхээр энэ агуулгын хүрээнд бол яг төрийн үйлчилгээний хүрээнд байж байгаа нягтлан бодогч нар гэж ойлгож болно. Хариуллаа.

Д.Цогтбаатар: Миний ойлгосноор хуульдаа хязгаараа заагаад өгчихсөн байгаа болохлоор та нар тэр хуулийнхаа хүрээнд л тэрнээсээ халихгүй л гэсэн байр суурьтай явж байна шүү дээ тээ. Тэгэхдээ ер нь аливаа андуурал, эндүүрэл үүсгэхгүйн үүднээс Мөнх-Оргил сайдын сая хэлж байгаа тодотгол байж байхад буруудахгүй байх аа.

Асуух асуулттай гишүүд асуултаа асууж, хариултаа авлаа. Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан үг хэлэх гишүүд нэрээ өгнө үү.

Алга байна. Хөрөнгө, оруулалтын мэдүүлэн болон хувийн айн? Мөнх-Оргил гишүүнээр тасаллаа. Мөнх-Оргил гишүүний микрофоныг өгье.

Ц.Мөнх-Оргил: Баярлалаа. Энэ хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийн хүснэгт байна шүү дээ маягт. Энэ дээр энэ 2.1 дээр хамаарал бүхий этгээд, нэгдмэл сонирхолтой этгээд, гэр бүлийн байдал гээд юмнууд яваад байгаа шүү дээ. Энэ дээр яачихмаар юм шиг санагдаад байх юм. Энэ маягт дээрээ ажлын хэсгийнхэн, хамаарал бүхий этгээд яг яг ингээж ингээж ойлгож байна шүү.

Жишээ нь, энэ энэ тэр гэж хүнд ойлгомжтой бичихгүй бол. Яах вэ бид нар тэрийг нь ойлгочихъё гэж бодъё. Тэр хуулийг нь тэнд тэгээд тэгээд заачихсан байдаг гээд ойлгочихно. Энэ нэгдмэл сонирхолтой этгээд гэдгийг бид нар ингээд ойлгочихно гээд.

Гэтэл энийг чинь ийм олон хүн та хэдийн саяын батлахад бидэнд санал болгож байгаа жагсаалтаар чинь

тэрийг ойлгох, ойлгохгүй маш олон хүн байна шүү дээ тийм ээ? Тэгэхлээр шууд энэ маягт дээрээ уншихад ойлгомжтой болгоод, тайлбарлаад явчихмаар юм, санагдаад байх юм. Баярлалаа.

Д.Цогтбаатар: 4 дүгээр микрофон өгье.

Т.Энхболд: Хяналт шалгалт, дүн шинжилгээний хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар Энхболд гишүүний асуултад хариулъя.

Энэ тогтоол баталгаажсаны дараа энэ маягт дээр манай газрын даргын зааварчилгааны дагуу энэ маягтад өөрчлөлт оруулж болох юм. Батлагдаад. Энэ тогтоол батлагдсанаас хойш. Зааварчилгаагаар өөрчлөлт оруулах юм уу?

Д.Цогтбаатар: Тийм, наад та нарын хариулж байгаа. Энэ Мөнх-Оргил сайдын хэлж байгаа зөв шүү. Юу гээч энд наадхыг чинь эцэслэж тодорхойлох нь Байнгын хороо байгаа биз?

Т.Энхболд: Тийм.

Д.Цогтбаатар: Энэнээс хальж уг нь болохгүй шүү дээ. Байнгын хороонд хэлсэн, гаргасан чиглэл хүрээн дотор л заавар, журам чинь гарах ёстой шүү дээ. Гэтэл энийг чинь бид нар батлахгүй, яг саяын хэлж байгаагаар бид ингээд ойлгоод явуулчихдаг, очоод та нар батлахдаа хүрээгээ тэлээд баталчихад бид хянахгүй учраас газар дээрээ эргээд харахлаар танай даргыг энийг боловсруулна гээд хэлчихсэн байдаг. Яасан боловсруулсан уу? Боловсруулчихсан байдаг. Боловсруулах явцдаа хүрээгээ тэлчихсэн байвал тэрийг чинь шат байхгүй болчихоод байна шүү дээ. Тэрийг энд асуугаад байна шүү дээ. Тэгэхлээр тийм, 3 дугаар микрофон энэ дээр тайлбар өг дөө.

Өөрөөр хэлбэл, дараа нь танайх тэр заавар, журмаа батлахдаа энэ дээр хэлэлцэгдсэнийгээ бас тооцож,

гишүүдийн ярьж байгааг анхаарч гаргахгүй бол болохгүй болох нь байна шүү дээ.

Б.Баярсайхан: Зөв зөв. Энэ дээр нэмэлт хэлье. Авлигын эсрэг хуулийн 18.2.1 дээр хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг үнэн, зөв гаргах талаар сургалт явуулах, гарын авлага, зааварчилгаа гаргах чиг үүргийг бол Авлигатай тэмцэх газар хэрэгжүүлдэг.

Нөгөө талаасаа бол энэ мэдүүлгийг цахим системээр дамжуулж албан тушаалтнууд гаргадаг. Тэгэхээр мэдүүлгийн маягт батлагдсаны дараа яг тухайн талбар дээрх тэр мөр, баганыг юу гэж ойлгох, ямар мэдээлэл энд тусгах ёстой вэ гэдэг энэ дэлгэрэнгүй зааварчилгааг бол манайхаас гаргах аар ийм хуультай.

Тэгэхээр энэ хууль талдаа нэгдүгээрт захирагдаад, хоёрдугаарт цахим систем дээрээ яг энэ мэдүүлгийг бөглөх үед нь Мөнх-Оргил гишүүний хэлснээр доор нь юм уу, дээр нь яг энэ талбарт ийм ийм агуулгыг мэдээллийг тусгах юм шүү, ингэж энийг ойлгох юм шүү гэдэг ийм дэлгэрэнгүй тайлбар бол энэ дээр байх юм. Тэгэхээр нэг тийм юу биш байх гэж ойлгож байна.

Үгүй ээ үгүй, маягтыг бид нар өөрчлөхгүй шүү дээ. Тэгсэн үг.

Д.Цогтбаатар: Тэгвэл ингээ микрофоноо унтраачих. Тэгвэл саяын энэ ярьсан зүйлсийг та нар зааварчилгаага гаргахдаа тусгах нь байна шүү дээ. Энэ чинь ингээд протоколд ороод үлдэнэ гэсэн үг. Яг энэ хүрээндээ тогтоолынхоо энэ заасан хүрээнд бас ямар ч гэсэн асууж байгаа асуулт, хэлж байгаа үгийнхээ хүрээнд энэ тусгагдсан, яг сая хөндөгдсөн асуудлынхаа хүрээнд хүрээгээ тэлэхгүй ингэж гаргана шүү гэдгээ, зааварчилгаага тэр хүрээндээ гаргана шүү гэж хэдүүлээ тэгвэл ойлголцож явлаа шүү дээ тийм ээ?

Тэгвэл санал хураалт руугаа оръё.

“Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг болон хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг, мэдэгдэл, тайлбарыг бүртгэх, хянах, хадгалах журмыг шинэчлэн батлах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг баталъя гэсэн томъёоллоор санал хураалт явуулъя.

60 хувиар санал дэмжигдлээ. Энэ тогтоол батлагдлаа. Дараагийн асуудалдаа оръё.

15.52 цаг

“Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт оруулах тухай” Байнгын хорооны тогтоолын төслийг хэлэлцье.

Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан асуух асуулттай гишүүд нэрсээ өгнө үү.

Энэ тогтоолын төсөл доторх өөрчлөлтийн агуулга бол хуучин ажлын хэсгийн дарга эрүүл мэндийн шалтгаанаар ажлын хэсгийн даргаа хийх боломжгүй болсон учраас ажлын хэсгийн даргыг өөрчилж байгаа.

Ажлын хэсгийн даргаар Амартүвшин гишүүнийг томилохоор санал оруулж байгаа юм. Энэ тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан асуулт асуух гишүүд нэрсээ өгнө үү. Алга байна.

Тогтоолын төсөлтэй холбогдуулан үг хэлэх гишүүд нэрсээ өгнө үү. Алга байна.

Тэгвэл энэ Амартүвшин гишүүнийг ажлын хэсгийн даргаар томилох гэсэн томъёоллоор санал хураалт явуулъя.

60 хуваар санал дэмжигдлээ.

*Байнгын хорооны хуралдаанаар
хэлэлцэх асуудал дууссан тул хуралдаан
хаасныг мэдэгдье.*

*Оролцсон гишүүддээ талархал
илэрхийлье.*

15.56 цаг

*ДУУНЫ БИЧЛЭГЭЭС ХУРАЛДААНЫ
ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТЭМДЭГЛЭЛ
БУУЛГАЖ ХЯНАСАН:
ШИНЖЭЭЧ Д.ОТГОНДЭЛГЭР*